

MAITOPÄNIKKÄ

"Monellako pänikällä se naapuri lähettää maituva tänään"? kysyi äitini isältä talakkunapuuroa keittäessään. "Kolomella näkyy lähettävän", vastasi isä. "Minkä kokoisia pänikät ovat", tarkensi äiti kysymystään. "Yksi viisikymppinen ja kaksi nelikymppistä", jatkoi isä. "Onkohan nuo pänikät täysinäisiä", aprikoi vielä äiti. "Tuskinpa vain ", vastasi isä, niin keviän näköisesti Jaska nosti ne maitokärrylle. (Oulun alueen murrettä)

Tällaista sananvaihtoa käytiin 1960-luvun puolivälissä kotonani kun kaksi samassa pihapiirissä olevaa maidontuottajaa, joilla oli suurin piirtein samankokoinen karja seuraili toistensa maitomääriä. Elettiin pänikkäaika. Alussa pänikät olivat rautapäniköitä, raskaita kun mitkäkin. Kun viisikymppinen oli täynnä maitoa ja se piti nostaa korkealle maitolavalle maantienlaidassa niin se vaati voimia. Myöhemmin siirryttiin sitten alumiinisiin Kovalpäniköihin , jotka olivat paljon keveämpiä. Tuolloin oli myös tiloja joille ei ollut tietä tai olivat saarella jolloin pänikät kuljetettiin ensin laivalle tai moottoriveneellä kesällä lähimmälle maitolavalle. Talvella kuljetus tapahtui hevosvoimin reellä. Maitolavalta pänikät vietiin meijerille kopillisella kuorma-autolla. Autossa oli kuljettaja ja apumies joka nosteli pänikät maitolavalta autoon ja illalla auton palatessa meijeriltä autosta pois. Pänikän "kaulalle" oli painettu kunkin maidontuottajan jäsennumero jotta pänikät ei sekoittuisi ja maidot merkittäisiin oikeille tuottajille. Meijerin pihalla pänikät purettiin "maitoradalle" joka vei ne sisätiloihin tyhjennystä varten. Kun pänikät olivat tyhjennetty niihin saatettiin panna palautustuotteena esimerkiksi kurria, jota meijeri ei välttämättä pystynyt hyödyntämään. Meijeri saattoi velvoittaa tuottajan ottamaan karjakoon mukaan tietyn määrän kurria ja myöhemmin sitä tilattiin sellaisilla "kilpukoilla jotka pantiin pänikän nostokahvaan. Oli siinä vielä menomat kallakin apumiehellä punnertamista kun kurripäniköitä nosteli kuorma-autosta maitolavalle joka saattoi olla vielä niin pieni, että kaikki pänikät eivät siihen sopineet. Pänikkäaikana maitolavat olivat varsin korkeita, Meijeriltä sai niiden rakentamiseen piirustuksia . Maitolavan seinään pantiin niiden tuottajien jäsennumero, jotka siltä laiturilta lähettivät maitoa. Kun maitolava oli tehty meijerin hyväksymällä tavalla , seinään kiinnitettiin meijerin kyltti. Pänikän tuonti maitolavalle oli monelle päivän tärkein hetki. Siellä vaihdettiin kuulumiset , kerrottiin ilot ja surut ja illalla tuo lava oli nuorten kohtaamispaikka.

Päniköillä monta käyttötarkoitusta

Eipä tiennyt tuolloin 60-luvulla vielä Timo, että tulee olemaan maidon ja pänikköjen kanssa tekemisissä meijerin tuotantoneuvojana lähes 40:tä vuotta. Uran alkuaikoina -70-luvun alussa tuli Kainuuseen ensimmäiset tilasäiliöt mutta suurin osa tiloista oli vielä pänikkälähetäjiä. Maidon laadun kannalta oli tietenkin tärkeää, että maito saatiin nopeasti päniköissä jäähtymään. Laatumittarina käytettiin tuolloin reduktasikoetta (= jäähdytyksen

mittari) , jossa maito luokiteltiin neljään luokkaan. Lisäksi oli puhtauskoe kesällä, jolloin tilan maitoa valutettiin siivilävanun läpi ja arvioitiin silmämääräisesti vanun puhtaus. Matonäytteet ottivat koulutuksen saaneet näytteenottohenkilöt, jotka kaksi kertaa kuukaudessa olivat ottamassa näytteitä maitoauton matkassa. Maidon laadun kannalta korostettiin meijerin puolelta , että kylmää ja lämmintä maitoa ei saanut sekoittaa keskenään vaan maito piti ensin kunnolla jäähdyttää ennen kuin sen saattoi laittaa toisen kylmän maidon joukkoon. Oli suuri ihmetyksen paikka kun tilasäiliöt tulivat ja niissä lämmintä maitoa lypsettiin kylmän maidon päälle. Maitonäytteenotosta tuona aikana kerrottiin tarinaa kahdesta emännästä jotka viestittivät puhelimen välityksellä oliko maitoautossa näytteenottaja vai ei. Jos ei ollut niin sinne maidon joukkoon saatettiin lisätä vähän huonompaakin maitoa. Pänikästä maitonäytteenottaminen ei ollut ihan yksinkertainen asia , koska näytteen piti edustaa koko tilalta lähetettävää maitoerää ja oli eri suuruisia päniköitä ja vajaita päniköitä. Maidon jäähdyttäminen vielä 60-luvun alussa hoidettiin nostamalla jäitä talvella ja varastoimalla ne mielellään pimeässä huoneessa ja panemalla runsaasti sahanpurua jäitten päälle, että ne eivät kesällä sulaisi. Yleensä oli lasten tehtävä hakea jäitä kesällä ja viedä ne betoniseen maidonjäähdytysaltaaseen. Myöhemmin tulivat sitten eristetyt maidonjäähdytysaltaat ja koneelliset ns. kansijäähdyttäjät. Monesti oli vain niin, että ne altaat olivat liian pieniä isommille maitomäärille jolloin maidon laatu kärsi hitaasta jäähtymisestä. Tämä johtui siitä, että useamman pänikän koon syrjäyttämä vesimäärä vähensi jäähdyttävää vesimäärää altaassa. Silloin maidon tiheällä hämmentämisellä oli suuri merkitys maidon laadun kannalta. Maitoa jäähdytettiin myös muutoin päniköissä. Oli sellainen teräksestä tehty kierukka jäähdytin jossa kierukkaosa pantiin pänikän sisään ja kierukkaan johdettiin jatkuvasti juoksevaa kylmää vettä. Hyvä lähde tai hete kävi myös pänikkämaidon jäähdytyspaikkana, sillä veden lämpötila niissä oli kesälläkin noin kuusi astetta. Syvä kaivo toimi myöskin päniköiden jäähdytyspaikkana mutta sinne isojen päniköiden lasku ja nosto oli kovaa puuhaa ja kaivoon liittyi lisäksi tiettyjä epävarmuustekijöitä. Ongelmia aiheutti se, että pänikät piti laskea sopivan syvälle kaivoveteen ja sitoa laskunaru hyvin kiinni jotta pänikät pysyisivät pystyssä. Sateiden johdosta kaivossa oleva pohjavesi saattoi nousta niin, että pänikkä kallistui ja siihen meni vettä. Siitähän seurasi tuotantoneuvojalle "mielenkiintoinen" tilakäynti kun selviteltiin mistä sitä ylimääräistä vettä oli maidon joukkoon päässyt. Silloin lisätyn veden määrää tutkittiin seuraamalla rasvapitoisuuden vaihtelua. Myöhemmin vesipitoisuutta tutkittiin kryoskoopilla ja nykyään jäätymispistelukumalla.

Pänikän muita käyttötarkoituksia

Tilasäiliöiden määrä kasvoi nopeasti kun huomattiin niiden työtä helpottava ja nopeuttava vaikutus. Monesta navetan yhteyteen rakennetusta saunasta tehtiin tilasäiliöhuone ja sinne "istutettiin" tilasäiliö. Varsinkin emännät kehuivat kuinka tilasäiliön hankkiminen helpotti heidän työtään. Meijerit tukivat tilasäiliöiden hankintaa tuotantoneuvojen suunnitteluavulla ja vuokraamalla tilasäiliön edullisesti tiloille. Mutta eivät pänikät kokonaan merkitystä menettäneet. Tarvittiin karjakoon kasvaessa ternimaidoille säilytysastia. Maidon laatuvaatimusten muuttuessa kokonaisbakteeri- ja solupohjaisiksi

niin varsinkin runsaasti soluja sisältävä maito tuli erottaa meijerimaidosta jolloin taas tarvittiin päniköitä. Monesti myös tilasäiliöt kävivät pieniksi jolloin niitä vajuutettiin ottamalla kylmää maitoa päniköihin.

Juhannus 2016, jolloin pänikkä oli kunniapaikalla vesiasiana juhannuskoivuja varten.

Pänikkä muussa kuin maitoastiana

Monissa juhlissa ja muissa isoissa tapahtumissa tarvitaan vettä ja päniköillähän se monesti tuodaan. Pänikät ovat olleet myöskin hyvinkin arvokkaissa tilaisuuksissa erilaisten koristeiden sijoituspaikkoina. Vettä sisältävään pänikkään on ollut mukava sijoittaa esimerkiksi koivuja tai muita kasveja. Maanteillä ajaessa huomaa silloin tällöin kunnostetun maitolavan johon on tuotu koristeeksi maitopänikkä.

Pänikällä on ollut ajan myötä monta käyttötarkoitusta joista olen tähän kirjoitukseen valinnut mielestäni tärkeimmät mutta onhan niitä muitakin. Onpa taittu pänikkää käyttää myös alkoholipitoisten aineiden tarveastioina.

Kirjoittaja rakensi omalle pihalleen valkoisesta tiilestä maitolaiturin, jossa istuu vanhimman lapsenlapsensa kanssa.

Teksti ja kuvat Timo Mikkola.

Kirjoittaja toimi lähes 40-vuotta tuotantoneuvojana ensin Kainuun Osuusmeijerissä ja loppuajan Itä-Maidossa. Toimialue vaihteli koskien Pohjois-Pohjanmaata, Kainuuta, Pohjois-Savoa ja Pohjois- Karjalaa.